

Rettsvitenskapens kulturlesninger¹

Av professor dr. juris Dag Michalsen, Universitetet i Oslo

Summary: This article explores the task of legal science as a branch of the human sciences: Is it fruitful to differ between the normal institutional function of legal science and that of legal science's cultural readings which aims at specific interpretations of socio-cultural and aesthetical issues involving law? This topic has gained some importance due to the present expansion of law in all areas of life combined with new theoretical models focusing on law as systems of discourses. Taking as a point of departure the massive pictorial turn in contemporary culture and the understanding of law as visual communication the article analyses different levels of interpreting legal issues and film. The article concludes with a reading of the interaction between visibility and law in Robert Altman's famous *Gosford Park* (2001).

Keywords: legal science, cultural theory, law and film, Gosford Park.

1 Rettsvitenskapelige dimensjoner

Dagens internasjonale rettsvitenskap er kvantitativt og kvalitativt så mangfoldig at det gir liten mening å foreslå normative rettsvitenskapelige selvforståelser som skulle gjelde for rettsforskningen mer generelt. I dette spørsmålet har det kommet til et skifte i de siste tiårenes måte å forstå rettsvitenskap. Dette har også ledet til at rettsforskere alt i alt kjenner større frihet i å formulere oppgaver og perspektiver for rettsvitenskapelig praksis som går ut over de institusjonelle oppgaver som rettssystemet forventer av rettsvitenskapen. I denne idéskissen stiller jeg spørsmålet om det er fruktbart å skille mellom rettsvitenskapens *institusjonelle* oppgaver og det jeg vil kalle *rettsvitenskapens kulturlesninger*. Med den siste betegnelsen sikter jeg til rettsvitenskapen som en egen humanioradisiplin, rettsvitenskapen som en fortolker av estetiske og kulturelle temaer.

Selvsagt er det ikke tvil om hva som er rettsvitenskapens normale karakter og dominante funksjon. Rettsvitenskapens kulturlesninger kan aldri bli noe annet enn et lite supplement til rettsvitenskapens rettssystemoppgaver. For så vidt kan også rettsvitenskapens kulturlesninger betraktes som bidrag til rettsvitenskapens institusjonelle oppgaver idet slike

---

1 Artikkelen er først og fremst ment som en idé, kanskje et program, men slett ikke som et metodisk utviklet bidrag. Til det kreves bredere analyser enn det jeg byr på her. Artikkelen bygger på et innlegg holdt ved et seminar ved Københavns universitet som del av det fellesnordiske prosjektet *Nordens rettslige kartor* ledet av Kjell Å Modéer (Lund).

kunnskaper kan gi rettsskapere og rettsanvender et bedre grep om kontekstene for tolkning og implementering. Nettopp dette er ofte blitt fremført som en viktig grunn for rettsforskere til å arbeide med kombinasjonsstudier, slik som *law and literature*. Gjennom slike kanaler kan rettsvitenskapen skaffe seg et videre inntak til å forstå rettsproduksjon og rettsanvendelse i vid forstand, utover rettens fagspesifikke måter å forstå samfunn. Uttrykket rettskultur har her fungert som et kodeord for en rettsvitenskapelig holdning som har søkt å fremme en slik bredere tilfangslesning av retten.²

Men jeg vil altså også fremholde at rettsvitenskapen har en profesjonskompetanse som gjør den egnet som et eget humaniorafag; det dreier seg om en kyndighet i form av tradisjonsbasert kunnskapsarsenal og et velutviklet metodisk vokabular. I denne form kan rettsvitenskapen bidra med spesifikke selvstendige tolkninger av sosio-kulturelle og estetiske forhold og materiale *der rett inngår som én dimensjon*. Rettsvitenskapens kulturlesing i denne forstand har derfor ikke institusjonelle siktemål, men en allmenn kulturfortolkende oppgave. En del av rettsvitenskapens kulturlesning vil for eksempel være å vise frem normative strukturer i estetiske arbeider og prosesser, gi en juridisk-litterær tolkning av tekster eller bidra med en juridisk-semiotisk forståelse av et bilde eller en film.

Men hvorfor skal vi så fremholde en slik særlig *rettsvitenskapelig* kulturlesing? En viktig grunn ligger i samtidsrettens nesten grenseløse kolonialisering av samfunnets mange livsverdener (for å parafrasere Habermas). Samtidig er juristenes oppfatning av rett i tiltakende grad blitt påvirket av en rekke kulturteoretiske tematiseringer av det rettslige fenomenområde noe som har bidratt til et skifte fra det å forstå rett som et normsystem til å se rett snarere som diskurssystemer. Når retten på denne måten betraktes som en sentral del av samfunnets kommunikasjon vil nettopp dets diskurskarakter – i relasjon til politikk, marked, økonomi, fellesskap og kultur – bli et sentralt kjennetegn. Retten har selvsagt en dominant normdimensjon, men like meget har den også en institusjonsdimensjon, en prosedural dimensjon, en kulturdimensjon, og meget mer.³ Dessuten flettes slike dimensjoner inn i hverandre og de betinger hverandre i tolkningene av samfunnets rettsrelaterede diskursområder. Rettsvitenskapen kan ikke gripe dette i noen form for totalitet, selvsagt, rettsvitenskap kan bare avlevere en mengde individuelle lesninger av disse sammensatte diskursprosessene.

Denne observasjon har også sammenheng med nye trekk i rettens offentlige rom. Historisk kan det være at de lange linjers historie har skygget for den nære historiens diskontinuitet. Temporalitet, rettsteknologi og politisk form utgjør bestanddeler for en nåtidig refleksjon om forholdet mellom rettsvitenskapens kapasitet for tolkninger og rettens eks-

2 Nyere nordiske bidrag: Kjell Åke Modéer, *Rättvisa och trefnad – Om rättskultur i förändring* (1993); Jørn Øyrehaugen Sunde, *Speculum Legal – rettspegelen. Ein introduksjon til den norske rettskulturen si historie i eit europeisk perspektiv* (2005), Del 1; Ole Bruun Nielsen og Karin Holmer Pedersen (red) *Om ret og kultur* (2006), særlig kap 2-4.

3 Werner Gephart, *Recht als Kultur. Zur kulturoziologischen Analyse des Rechts* (2006), særlig s. 289 flg.

pansjon: Vel kan vi ennå med en viss nesten metaforisk mening tale om overganger fra det førmoderne til det moderne i skiftet fra rettens umiddelbare fysiske nærvær i polisen til rettens mer abstrakte former i den borgerlige offentlighets middelbare politiske representasjonsordning.⁴ Men det har ofte vært fremholdt at disse klassiske representasjonsformene ikke lenger er allmenne; i de varierte representasjonsformene som er kommet til i løpet av de siste årtier har rett i entall derfor ikke lenger den samme mening som tidligere. Rett utfolder nye former for performativitet innvevd i mer komplekse samfunnsprosesser som samlet følgelig konstituerer en mengde nye offentlige rettsrom og rettsdiskurser. I denne utviklingen kunne man fristes til å se en rettsteknologisk utvikling som har gått fra muntlighet til tekstlighet, og så fra tekstlighet til bilder.⁵ Men dette er selvsagt en overdrivelse, også fordi disse tre rettslige teknologiformene alle er pågående former i rettens mange offentlige rom. Det nye i vår tids mediasituasjon tvinger da frem en rettskulturell semiotikk som sammenfører muntlighet, tekstlighet og visualitet som kan hjelpe oss til å avlese denne nye rettens mange komplekse representasjonsformer i et stadig innovativt teknologisk språk.

2 Rettsvitenskapens lesning av visualitet

W.J. T. Mitchell har betegnet skiftet i den aktuelle kulturforståelse som en *pictural turn* sammenlignet med den forutgående *linguistic turn* på midten av 1900-tallet.⁶ I denne påstanden ligger selvsagt ikke bare at vår tid er mer gjennomsyret av bilder enn noen gang tidligere, men at 1800- og 1900-tallets nye teknologi har ført til nye iakttakelsesformer som peker på historiske dimensjoner i rettens visuelle kommunikasjon.⁷ Kanskje er noen rettsvisuelle tegn mer historisk vedvarende deler av rettslig kommunikasjon enn andre, slik som de fysiske strukturene rettsbygninger, rettsplasser, uniformer og annet. Men det kan og være at et nytt kulturbetinget seende har ført til at vi heller ikke forstår dette tilsynelatende vedvarende på en tilstrekkelig historisk radikal måte; også fortidig rett kan med fordel leses etter modell av den historiske oppføringspraksis.

Det *filmatiske* er utvilsomt i dag det viktigste historiske bidraget til rett som visuell kommunikasjon. De visuelle representasjonsformene finnes i populærkulturens bilder av rett, eller i visuelle estetiseringsprosesser av statens og markedets rettsoppfatninger (som reklame og propaganda), eller i fjernsynserienes mange fortellinger om advokater, rettssaler,

4 Sven-Olov Wallenstein, *Bildstrider. Föreläsningar om estetisk teori* (2001) s. 224-249.

5 Antonio Manuel Hespanha; The Everlasting Return of Orality i: Dag Michalsen (ed), *Reading Past Legal Texts* (2006) s. 25-55.

6 W.J.T. Mitchell, *Picture theory: essays on verbal and visual representation* (1994).

7 Jonathan Crary, *Suspensions of Perception. Attention, Spectacle, and Modern Culture* (1999) om de teknologisk betingede endringer i generell oppmerksomhetspraksis.

skjebner og meget mer. I alt dette tematiserer samfunnet de komplekse relasjoner mellom det dokumentariske og det fiktive, og følgelig også, forholdet mellom virkelighet og representasjon. I disse mengdene av representasjonsbilder finnes det et *felt av rettens potensialitet* som angår og involverer en stor mengde mennesker, og daglig elaborerer og tester de sine rettsoppfatninger mot samfunnets normative strukturer. Dette vell av rettslige visualitet synes å være et samfunnsfelt der det klassiske begrepet om folkets rettsbevissthet har fått nye teknologiske formidlingsformer, som nå finnes bortenfor polisens agora og den borgerlige politiske representasjon, den finnes nå først og fremst i diskurser som fortløpende oppstår i skjæringspunktet mellom det universelle-virtuelle og individets private teknologiske rom. Effekten av dette er vanskelig å beregne for samfunnets mer formelle rettsdiskurser, men de er nå uansett blitt en integrert del av samtidsretten, også forstått som visuell kommunikasjon.

I rettsvitenskapens lesning av disse visuelle kulturelle ytringer kan det gi mening å skille mellom det å se dette som en typisk institusjonell lesning som gir bidrag til rettssystemets funksjon og å se på dette som rettsvitenskapens selvstendige kulturelle lesninger. Dette skillet kan tematiseres ytterligere ved å peke på de to nivåer av rettshermeneutiske forståelser av filmatiske bilder.⁸ En films sammenheng mellom bilde, rett og mening ligger i skillet mellom den visuelle kommunikasjons *denotasjon* og *konnotasjon*. Bildets denotasjon er dets umiddelbare referanse, dets informasjonsnivå, der vi kan se narrative strukturer utfolde seg, eller der dokumentariske forhold bli vist frem, enten som historiske rekonstruksjoner eller samtidige autentiske uttrykk av rettslige forhold. Denne informasjon – enten dokumentarisk eller fiktiv – kan inngå i rettsvitenskapens institusjonelle kunnskapsbase.

Men det filmatiske bildet har også en konnotativ kraft der vi langt friere tolker filmens symbolunivers, som del av våre egne visjoner. Vi leser bilder i en hermeneutisk sirkel bestående av filmens bildekonnotasjoner, rettsvitenskapelige og allmennkulturelle forforståelser og den spesifikke personlige erfaring som formulerer tolkningen. Men hvordan er dette rettsvitenskapelig kulturlesning? Filmenes symbolunivers representerer et inntak til en annen form for refleksjon enn den tekstbaserte, og dét i denne tidens gitte nye refleksjonsform som er filmens spesifikke autonome erfaringsmåte.⁹

I skillet mellom denotasjon og konnotasjon finnes det altså en kile for rettsvitenskapens kulturlesninger: Denotasjonens nivå er å henvise; tolkningene av visualitetens utfoldelse vil bare kunne føres tilbake til rettens rådende diskurs; det er det typiske *illustrerende* som så mange vil bruke i forholdet mellom rett og bilde og følgelig påtvinges bildet en mening som er rettens, ikke bildets. På konnotasjonens nivå kan det imidlertid bare være en kon-

---

8 Se videre Atle Kittang, *Sju artikler om litteraturvitenskap* (2001) s. 97 flg. om Roland Barthes billedteori.

9 Gilles Deleuze, *Cinema 2. The Time Image* (1985/ eng. 1989) s. 262 flg.

tingent logikk, det assosiative som med nødvendighet vil overskride institusjonenes grep på rettsvitenskapelige tolkninger av det rettslige.

3 Gosford Park (2001)

Den rettsvitenskapelige filmlesningen berører ikke bare filmer som først og fremst fokuserer på rettslige forhold eller rettslige historier. Samfunnets visualiseringsprosesser kan være like interessante og gi like mye innsikt også når det rettslige bare finnes i forbifarten eller som et indirekte tema. Robert Altmans *Gosford Park* fra 2001 er en slik film. Filmen viser et kollektiv bilde av et weekendselskap i et overklassehus i England i 1932. Det finnes ingen hovedperson, det finnes nesten ingen narrativ handling, det finnes bare subtile visualiseringer av sosiale strukturer og sosial praksis. Hovedpersonene er herregårdens mange korridorer, de tallrike trappeavsatsene og de fysiske grensene som er skapt mellom sosiale lag. Det er en *visualisations of manners* der de normative strukturer i disse menneskenes liv brenner seg fast på vår netthinner gjennom Altmans stadig nye filmatiske grep av kryssklipping, kameravinkler og påtvungne blikk gjennom halvåpne dører. Det anonyme, funksjonelle i menneskenes atferd, utfoldet i korridorer og nøytrale rom, atferd uten intensjon, vilje eller valg fanges inn i denne visuelle verden; formodentlig er femten av Englands beste skuespillere med, men ingen ansikter er viktige, ingen personligheter fremtrer, bare de automatiske sosiale handlingene synes; det vi ser er det Bourdieu kalte 'kroppsliggjorte sosiale strukturer'.¹⁰

Når det så kommer et mord ved midnatt – og det kommer selvsagt til et mord ved midnatt – når politiet dukker opp like etter, når Retten med stor R blir introdusert, så synes alt dette irrelevant, som krusninger på dette sosiale felts overflate. Den sosiale strukturens reproduksjon kommer enn mer i fokus fordi mordet på godsheren følger av *upstairs-downstairs* konflikter, og ingen løsning kan bli kjent for et politi som bare selv er modalitet av sosiale strukturer. Vi ser et estetisk utformet bilde av rett og sosial praksis; vi ser en spesifikk tolkning av en plausibel historisk situasjon; fiktivt, men plausibelt. Men visualiseringer har i sin konnotative kraft en egen logikk som gjør det mulig å gjøre den til gjenstand for rettsvitenskapelig kulturlesning, konnotasjoner som ikke er lett å se for andre kunnskapsbaser enn den rettslige selv.

Altman's *Gosford Park* er som alle store filmer også del av et eget internt filmhistorisk univers – den henspiller særlig på Jean Renoirs berømte *La Règle du Jeu* fra 1939 som også dreier seg om en weekend på et fransk *château* i 1939. Denne filmhistoriske referanse er en viktig tilleggsdimensjon til *Gosford Park* som igjen viser til en filmatisk refleksjon over de endrede diskursformer som retten har gjennomgått siden første del av 1900-tallet. Mordet

---

10 Pierre Bourdieu, *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av drømmekraften* (1979 norsk utg 1995) s. 219 flg.

i *La Règle du Jeu* er en synlig, ja en viktig sosial hendelse, et klimaks i filmen, utført av mennesker av kjøtt og blod (til tross for filmdukens svart hvite flate). I *Gosford Park*, i 2001, har den formelle retten fått en ustabilitet, den er usynlig, ja fraværende; de sosiale mekanismer fører til at vi ser forbi retten; filmens rastløse kamerablikk visualiserer en rett uten sentrum, eller også, flere mulige retter innbakt i selvsagte sosiale praksiser. Slik er rett ikke tidligere blitt visualisert, ikke på denne måten. Rettsvitenskapen kan forstå denne rettslige visualisering gjennom en kulturlesning som selv viser frem filmmediets evne til en estetisk konseptualisering av retten i vår tid. Å bearbeide en slik rettslig semiotikk av rettslige representasjoner synes nå å være en viktig oppgave, også fordi det kan gi bidrag til andre fags fortolkningspraksiser.

Det er en lang tradisjon i rettsvitenskapens historie å fremholde rettsvitenskapens mange faglige identiteter. En reflektert rettsvitenskap vil nesten med nødvendighet måtte være bærer ikke bare av en rettsteori og en samfunnsteori, men like meget av en kulturteori. Det materielle innholdet i disse teoriene vil selvsagt variere etter politisk regime, intellektuelle hegemonier, sosiale strukturer og meget annet. Men rettsforskernes fortolkningskapasitet bør stadig reformuleres som del av deres eksistens i et gitt historisk samfunn.

Forfatteropplysninger: Dag Michalsen er professor i rettshistorie (fra 1997) ved Det juridiske fakultet i Oslo.